

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
HOSPODÁŘSKÁ FAKULTA

OBOR: FOM, EKONOMIKA

PROBLEMATICE VÝVOJE BANKOVNÍCH ÚVĚRŮ
V TRANSFORMAČNÍM OBDOBÍ

THE PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF BANK GROUPS

DAVID HAUMER

DIPLOMOVÁ PRÁCE

DP - PE - KFO - 027

DAVID HAUMER

VEDOUcí PRÁCE

Prof. Ing. Václav Bakuš, DrSc.
(katedra financí a účetnictví)

KORIGANT

Ing. Robert Koz
(ČS, z.s. OP v Jemnici nad Nisou)

Práce číslo: 77

1998 rok: 04

Datum odevzdání: DAVID HAUMER

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
HOSPODÁŘSKÁ FAKULTA

OBOR: PODNIKOVÁ EKONOMIKA

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

**K PROBLEMATICE VÝVOJE BANKOVNÍCH ÚVĚŘŮ
V TRANSFORMAČNÍM OBDOBÍ**

**THE PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF BANK CREDITS
DURING THE TRANSFORMATION PERIOD**

DP - PE - KFÚ - 027

DAVID HAUMER

VEDOUCÍ PRÁCE: Prof. Ing. Václav Bakule, DrSc.
(katedra financí a účetnictví)

KONZULTANT: Ing. Robert Kott
(ČS, a.s. OP v Jablonci nad Nisou)

Počet stran: 77

Počet příloh: 4

Datum odevzdání: 29. května 1998

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Hospodářská fakulta

Katedra financí a účetnictví

Školní rok 1997/98

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

pro Davida H a u m e r a

obor č. 6268 - 8 Podniková ekonomika

Vedoucí katedry Vám ve smyslu zákona č. 172/1990 Sb o vysokých školách a navazujících předpisech určuje tuto diplomovou práci:

Název tématu: K problematice vývoje bankovních úvěrů
v transformačním období

Zásady pro vypracování:

1. Úvod.
2. Banky ve funkci finančního prostředníka.
3. Bankovní úvěr jako produkt bankovních služeb.
4. Strukturální analýza vývoje bankovních úvěrů v transformačním období.
5. Příčiny vyčleňování klasifikovaných úvěrů a systém jejich hodnocení.
6. Klasifikované úvěry v podmínkách ČS, a.s.
7. Hodnocení úvěrové politiky českých bank v transformačním období.
8. Závěr.

Místopřísežné prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury pod vedením vedoucího práce a konzultanta.

V Jablonci n.N. dne 14. 5. 1998

David Hammer

Annotation

The target of the diploma project is to analyse the development in the bank credit structure provided by Czech banks during the economic transformation in the Czech Republic. In the first part of my diploma thesis, the main attention is devoted to the commercial bank's activity and the characteristics of a bank loan as the basic banking product. The second analytic part concerns chronological description of the bank credit structure. Classified loans are more closely examined together with the system of their evaluation and causes of their changes. In the conclusion, the changes in the bank credit structure of the Czech Republic are summarised and the future development of the bank credit structure is forecasted.

Annotation

The target of the diploma project is to analyse the development in the bank credit structure provided by Czech banks during the economic transformation in the Czech Republic. In the first part of my diploma thesis, the main attention is devoted to the commercial bank's activity and the characteristics of a bank loan as the basic banking product. The second analytic part concerns chronological description of the bank credit structure. Classified loans are more closely examined together with the system of their evaluation and causes of their changes. In the conclusion, the changes in the bank credit structure of the Czech Republic are summarised and the future development of the bank credit structure is forecasted.

Děkuji váženému panu Prof. Ing. Václavu Bakulemu, DrSc. z katedry financí a účetnictví za odborné vedení a za poskytnuté konzultace váženému panu Ing. Robertu Kottovi z České spořitelny, a.s.

Anotace

Tématem mé závěrečné diplomové práce je problematika vývoje ve struktuře bankovních úvěrů poskytovaných českými bankami v době transformace ekonomiky České republiky. V deskriptivní části mé práce věnuji pozornost činnosti obchodních bank a charakteristice bankovního úvěru, jako základního produktu bankovních služeb. Analytická část se týká chronologického rozboru struktury bankovních úvěrů. Podrobněji se věnuji problematice klasifikovaných úvěrů, systému jejich hodnocení a příčinám jejich vyčleňování. V závěru hodnotím úvěrovou politiku českých bank a specifikuji nápravná opatření České národní banky, která souvisejí s očištěním úvěrových portfolií bank od klasifikovaných úvěrů. Následně na praktickém příkladě České spořitelny, a.s. hodnotím systém klasifikace pohledávek v této bance.

Annotation

The target of the diploma project is to analyse the development in the bank credit structure provided by Czech banks during the economic transformation in the Czech Republic. In the first part of my diploma thesis, the main attention is devoted to the commercial bank's activity and the characteristics of a bank loan as the basic banking product. The second analytic part concerns chronologic description of the bank credit structure. Classified loans are more detailly mentioned together with the system of their evaluation and causes of their division. My conclusion brings the evaluation of the Czech banks credit policy and specification of reformatory measures of the Czech National Bank that are connected with „clearing“ of the credit bank portfolio from the classified loans. The final part contains a practical example concerning Česká spořitelna, a.s. and its own system of classification of debts.

Obsah

Úvod	9
1. Úloha bank v národním hospodářství	11
1.1. Banky jako segment finančního trhu	11
1.2. Stručný nástin vývoje českého bankovníctví	16
2. Postavení a činnost obchodních bank	19
2.1. Charakteristika bank jako specifických podnikatelských subjektů	19
2.2. Stručná charakteristika bankovních obchodů	21
3. Bankovní úvěr jako základní produkt bankovních služeb	26
3.1. Hlavní etapy úvěrové akce	27
3.2. Struktura bankovních úvěrů v České republice	34
4. Strukturální analýza vývoje bankovních úvěrů v transformačním období	36
4.1. Období 1991 - 1993	38
4.2. Rok 1994	38
4.3. Rok 1995	39
4.4. Rok 1996	42
4.5. Rok 1997	44
5. Klasifikované úvěry	47
5.1. Systém klasifikace pohledávek	47
5.1.1. Standardní pohledávky	49
5.1.2. Sledované pohledávky	49
5.1.3. Nestandardní pohledávky	50
5.1.4. Pochybné pohledávky	50
5.1.5. Ztrátové pohledávky	50
5.2. Tvorba rezerv a opravných položek	51
5.3. Příčiny vyčleňování klasifikovaných úvěrů	52
5.4. Přehled vývoje klasifikovaných úvěrů	55
6. Hodnocení úvěrové politiky českých bank v transformačním období	58
6.1. Konsolidační program I	58
6.2. Konsolidační program II	60
6.3. Nejproblémovější české banky v letech 1993 - 1996	64
7. Klasifikace úvěrů v podmínkách České spořitelny, a.s.	67
7.1. Stručný profil České spořitelny, a.s.	67
7.2. Metody klasifikace úvěrů v ČS, a.s.	70
Závěr	73
Seznam literatury	76
Seznam příloh	77

Seznam použitých zkratk a symbolů

aj. - a jiné

apod. - a podobně

atd. - a tak dále

CP - cenné papíry

č. - číslo

ČNB - Česká národní banka

ČR - Česká republika

ČS, a.s. - Česká spořitelna, akciová společnost

ČSFR - Česká a slovenská federativní republika

FIBOR - Frankfurt Interbank Offered Rate

HDP - hrubý domácí produkt

Kč - koruna česká

KOB - Konsolidační banka

LIBOR - London Interbank Offered Rate

mil. - milión

mld. - miliarda

např. - například

obr. - obrázek

PMR - povinné minimální rezervy

PRIBOR - Prague Interbank Offered Rate

resp. - respektive

Sb. - sbírky

SBČS - Státní banka československá

str. - strana

tab. - tabulka

tj. - to jest

tzv. - takzvaný

ÚVOD

Ekonomická transformace zásadním způsobem změnila postavení a úlohu bankovního sektoru v celém ekonomickém systému. Radikální reforma systému centrálního plánování a utváření tržní ekonomiky jsou založeny na aktivní úloze peněz a na novém mechanismu alokace úvěrů.

Mění se tak diametrálně celková alokace zdrojů v ekonomice a komerční banky při této změně mají klíčovou funkci. Musí vstřebat náraz, vyvolaný postupem ekonomické reformy v reálné sféře - liberalizací cen, privatizací a vznikem velkého počtu zcela nových firem. Tyto reformní kroky od základu mění jak klientelu bank, tak rozsah a četnost bankovních operací.

Situace v českém peněžnictví se však značně zauzlila. Paradoxně se to netýká bezprostředně konkrétních hospodářských výsledků peněžních ústavů. Ve hře se spíše ocitla celková pověst a spolehlivost tohoto segmentu ekonomiky, který do nedávné doby figuroval oprávněně jako její stabilizující prvek.

Právě oblast úvěrových obchodů bank se v první fázi ekonomické transformace ukázala jako nedostatečně rozvinutá a z pohledu standardního tržního chování bank problémová. Pro objektivní a kvalifikované vyhodnocení úvěrových alternativ a rizik s nimi spojených, na jedné straně zpočátku chyběli odborníci s potřebnými znalostmi a praxí. Na druhé straně, v důsledku privatizace, organizační restrukturalizace a rychlého otevírání ekonomiky, probíhalo vyhodnocování úvěrových variant a s nimi spojených rizik v podmínkách bezprecedentní podkapitalizace nových subjektů, nedostatečných informací a nejistoty.

Proto jsem se rozhodl zpracovat závěrečnou diplomovou práci na téma vývoj bankovních úvěrů v transformačním období s přihlédnutím k problematice klasifikovaných úvěrů, které jsou převážně následkem zmiňovaných skutečností.

Cílem této diplomové práce je zaznamenat především vývoj ve struktuře bankovních úvěrů poskytovaných českými bankami v době transformace České republiky. Zároveň by tato práce měla nabídnout stručný a srozumitelný přehled vývoje celého našeho bankovního sektoru, včetně příčin, které vedly k vyčleňování skupiny špatných úvěrů způsobujících problémy v dané oblasti.

Teoretická část mé diplomové práce je věnována všeobecně bankovnímu sektoru, specifickým podnikatelským subjektům - komerčním bankám a detailně základnímu produktu bankovních služeb - bankovnímu úvěru. V analytické části se věnuji strukturální analýze vývoje bankovních úvěrů v České republice v jednotlivých letech, podrobněji však rozebírám problematiku klasifikovaných úvěrů. V závěru hodnotím úvěrovou politiku českých bank, popisují způsoby řešení problémů bank prostřednictvím konsolidačních programů a na příkladě České spořitelny, a.s. analyzuji její úvěrovou politiku a hodnotím systém klasifikace pohledávek v této bance.

Při zpracování daného tématu jsem čerpal informace z odborné literatury, sdělovacích prostředků a konzultací s mým konzultantem a vedoucím práce. Určitým zdrojem informací mi byla i praxe, kterou jsem před třemi lety absolvoval v úvěrovém oddělení v okresní pobočce České spořitelny, a.s. v Jablonci nad Nisou.

K vlastní realizaci peněz dochází v systému peněžnictví, který je tvořen jednotlivými oběhmi, kterými jsou bankovní, spořitelniční, pojišťovací, úsporné a speciální finanční instituce.

1. ÚLOHA BANK V NÁRODNÍM HOSPODÁŘSTVÍ

1.1. Banky jako segment finančního trhu

V souvislosti s existencí peněz, které definujeme jako univerzální zboží, které slouží k vyjadřování cen ostatního zboží, k jeho koupi a prodeji a k provádění různých plateb, existuje řada různých peněžních ústavů a institucí, které jsou součástí finanční soustavy. Co se týče podstaty peněz, ta se v současnosti posunuje k funkcím, které toto aktivum plní.

Podmínka všeobecného přijímání vyjadřuje základní funkci, kterou každé aktivum v podobě peněz musí plnit, tj. **prostředek směny**. V této funkci peníze umožňují placení za zboží a služby a úhradu dluhu. Tato funkce rovněž do značné míry determinuje i formu peněz. Jak jsem se již zmínil, prostřednictvím peněz vyjadřujeme také cenu zboží, služeb, pohledávek a dalších aktiv či pasiv. V tomto případě peníze plní funkci **zúčtovací jednotky**. Tyto zmíněné funkce jsou důvodem držby peněz, avšak předpokladem ke spoření je další funkce, kterou peníze plní - **uchovatel hodnoty** v čase.

To znamená, že peníze, kterými disponují v ekonomice jednotlivé subjekty plní buď funkci platební rezervy, která slouží k provádění běžných plateb, nebo funkci úspor, kde se jedná o část peněz odkládaných na pozdější období.

K vlastní realizaci peněz dochází v systému peněžnictví, který je tvořen jednotlivými oblastmi, kterými jsou bankovníctví, spořitelnictví, pojišťovnictví, burzy a speciální finanční instituce.

Oblast **bankovníctví** zahrnuje činnost peněžních ústavů, které vykonávají veškeré bankovní operace a finanční služby podle zákona č. 21/1992 Sb., o bankách. **Spořitelnictví** podporuje spoření drobných vkladatelů, poskytuje půjčky a provádí bezhotovostní platební styk. Zároveň mají spořitelny omezenou činnost v rizikových a spekulacích obchodech. Oblast **pojišťovnictví** poskytuje pojištění subjektu proti ohrožení živelnými nebo jinými nahodilými škodami či ztrátou. **Burzy** bych charakterizoval jako místa, kde se podle stanovených pravidel a zvyklostí obchoduje s cennými papíry, valutami, devizami (burza cenných papírů a burza peněžní).

Mezi speciální finanční instituce patří finanční společnosti, leasingové společnosti a různé finanční orgány. Předmětem činnosti **finančních společností** je nákup a správa cenných papírů, přičemž kapitál získaný vydáním vlastních akcií nebo jiných forem podílů umísťují do akcií, obligací a jiných cenných papírů. **Leasingové společnosti** umožňují získat do přechodného nebo trvalého vlastnictví na základě postupného splácení předměty dlouhodobé spotřeby nebo investiční celky. **Finanční orgány** prostřednictvím finančních úřadů a finančních ředitelství vykonávají správu daní, poplatků a sankčních odvodů, správu dotací ze státního rozpočtu a dále provádějí finanční revize a kontrolu poplatků (zákon č. 531/1990 Sb.).

Obr. č. 1: **Systém peněžnictví**

Aktivita peněžnictví se realizují prostřednictvím **finančního trhu**, který je součástí obecnější kategorie trh. Představuje souhrn nástrojů, postupů, institucí a vztahů mezi nimi, jejichž prostřednictvím dochází k přelévání volných finančních prostředků od těch, kteří je vlastní k těm, kteří jimi chtějí disponovat. Zásadou tohoto přesunu je, že probíhá dobrovolně na podkladě dohody zúčastněných stran. [4.]

Finanční trh se člení na **peněžní trh**, který je trhem krátkodobých peněz a půjček, jejichž splatnost nepřesahuje jeden rok, a slouží ke krátkodobému přesunu peněžních prostředků mezi účastníky trhu, a **kapitálový trh**, který představuje obchody zahrnující střednědobé a dlouhodobé úvěry a majetkové závazky. Soustřeďuje nabídku a poptávku po dlouhodobě uvolněném kapitálu.

Peněžní trh zahrnuje:

- *trh krátkodobých úvěrů*: půjčky poskytované komerčními bankami ve formě eskontního a kontokorentního úvěru, dále formou obchodních úvěrů a půjček na mezibankovním trhu,
- *trh krátkodobých cenných papírů*: řeší případné likvidní potíže ekonomických subjektů. Emitent přichází s nabídkou cenných papírů ve formě směnky, pokladniční poukázky nebo depozitního certifikátu.

Kapitálový trh zahrnuje:

- *trh úvěrový*: peněžní transakce zprostředkovávají převážně obchodní banky jako věřitel formou střednědobých a dlouhodobých půjček, hypotekárních úvěrů,
- *trh cenných papírů*: vlastník peněžního kapitálu nakupuje cenné papíry. Ekonomický význam je spojen s možností zlikvidnění aktiv držených v cenných papírech.

Kapitálový trh lze také členit na **primární trh**, kde dochází k emisi nových cenných papírů (uzavřená emise, veřejný úpis, tender), a **sekundární trh**, kde jsou již emitované cenné papíry dále prodávány a nakupovány. Majitel cenných papírů zde může řídit jejich skladbu (portfolio) a měnit jejich podobu. Toto se odehrává na trzích organizovaných nebo neorganizovaných. Celkový zjednodušený pohled na finanční trh uvádím v příloze č. 2.

Jak jsem již uvedl, prostřednictvím finančního trhu dochází k přelévání uvolněných finančních prostředků (od subjektů vytvářejících úspory k subjektům deficitním). Tato alokace může v zásadě probíhat dvojím způsobem:

- přímo mezi přebytkovými a deficitními subjekty,
- nepřímo prostřednictvím finančních zprostředkovatelů.

Přímé umístění peněz zpravidla vyvolává transakční náklady, jež souvisí s hledáním jejich vhodného užití. Za náklady v této souvislosti lze považovat:

- ztrátu času při vyhledávání kontaktu s případným uživatelem peněz,
- náklady na posouzení bonity potenciálního dlužníka,
- náklady na vypracování vhodného smluvního zabezpečení,
- náklady případné ztráty likvidity.

Investor naopak není zatěžován platbami nemalých částek, které si prostředníci účtují jako provizi za své služby. Tato forma financování je realizována v naprosto rozhodující části formou různých druhů cenných papírů.

V případě **nepřímého financování** vstupuje mezi dlužníka a věřitele (investora) další subjekt - *finanční zprostředkovatel*. Finanční zprostředkovatelé jsou podnikatelské subjekty, které se zaměřují na vyhledávání volných finančních

prostředků a jejich redistribuci do míst, kde je po nich poptávka. Vysoká specializace v oblasti, znalosti klientely a soustavná informovanost vedou k tomu, že průměrné náklady na převod finančních zdrojů klesají pod náklady přímého investování. Přitom malé a časově omezené úspory jsou sdružovány do takové podoby, která umožňuje jejich vyšší zhodnocení. [4.]

Finanční zprostředkovatele můžeme rozdělit do dvou velkých skupin. První tvoří banky a druhou nebankovní finanční zprostředkovatelé.

Banky jsou finanční instituce, které provádějí na komerční bázi finanční zprostředkování. Jejich charakteristickým rysem je příjem různých forem vkladů na jedné straně a poskytování úvěrů na straně druhé. Pro provádění bankovní činnosti musí banka získat licenci, kterou zpravidla uděluje centrální banka, či některý úřad státní správy (ministerstvo financí).

Mezi **nebankovní finanční zprostředkovatele** patří finanční instituce, které nemají bankovní licenci, a tudíž nejsou bankami. Proto se na ně nevztahují přísná pravidla bankovní regulace. Z tohoto důvodu se v poslední době některé z finančních institucí snaží hledat mezery v zákonech a provádět určité „bankovní“ činnosti bez bankovní licence. ✓

K nejvýznamnějším nebankovním finančním zprostředkovatelům patří pojišťovny, obchodníci s cennými papíry, penzijní fondy, vzájemné fondy, podílové a investiční fondy.

Všichni tyto finanční zprostředkovatelé, a mezi nimi zejména banky, mají tedy z hlediska fungování finančního trhu velký význam. Všeobecně mezi jejich základní funkce patří transformace peněz a kapitálu, redukce transakčních nákladů, monitorování bonity dlužníků a racionalizace platebního systému.

Obr. č. 2: Rozdělení finančního trhu na peněžní, kapitálový a úvěrový trh

Obchodované instrumenty, jejich splatnost		Subjekty trhu	Obchody mezi	
			bankami, bankami a centrální bankou	bankami a dalšími finančními institucemi s nebankovním sektorem
Úvěry	Krátkodobé		Peněžní trh	
	Dlouhodobé		Úvěrový trh	
Cenné papíry	Krátkodobé		Peněžní trh	
	Dlouhodobé		Kapitálový trh	

1.2. Stručný nástin vývoje českého bankovníctví

♦ Výchozí stav pro vznik českého bankovníctví

Zárodky dnešní bankovní soustavy vznikaly u nás v rámci rakousko-uherské monarchie ve druhé polovině 19. století. Bankovní činnost byla pro bohatou klientelu zajišťována evropskými bankovními domy, které na našem území měly zřízeny filiálky. V tomto období byla založena v roce 1868 Živnostenská banka a další banky, např. Česká průmyslová banka a Pražská úvěrní banka. Největší rozmach obchodních bank nastupuje v období před 1. světovou válkou, kdy vzniká 10 dalších obchodních bank jako např. Česká banka a Agrární banka.

Vedle obchodních bank vznikaly od 20. let minulého století tzv. lidové peněžní ústavy, které se zaměřily svými službami na občany, drobné a střední podnikatele a živnostníky. Je to období zakládání úvěrních družstev a vzniku českého spořitelnictví. V následující části práce uvádím vybrané roky, které považuji za klíčové ve vývoji českého bankovníctví.

1825 - v Praze zřízena „**Schraňovací pokladnice pro hlavní město Prahu a pro Čechy**“, která se postupně přejmenovala na „**Spořitelnu českou**“. V roce 1852 byla otevřena první moravská spořitelna v Brně. Ve stejném období byly zřizovány také pobočky první rakouské spořitelny. Na družstevním principu dále vznikaly občanské a živnostenské záložny, na vesnici tzv. kampeličky a reiffeisenky.

V období mezi dvěma světovými válkami svoji činnost v Československu již rozvíjelo na 356 spořitel, 174 hospodářských záložen, 2 052 občanských záložen, 4 376 kampeliček, dále síť poboček Poštovní spořitelny a na 100 obchodních bank.

Ve 30. letech přechází emisní funkce, kterou od roku 1919 vykonávalo ministerstvo financí, do pravomoci nově ustanovené **Národní banky československé**. O pár let později nastoupivší protektorátní zákon o peněžnictví měl centralizační charakter, v rámci kterého ztratily většinou peněžní ústavy předpoklady pro další činnost a postupně přistupovaly k likvidaci. Zbylé obchodní banky byly napojeny na říšskou organizaci a spolupracovaly s Německem.

♦ Vývoj čs. bankovníctví po roce 1945

1945 - znárodnovacím dekretem banky z akciových společností přeměněny na národní podniky. Mimo okruh znárodnění zůstaly jen záložny, úvěrová družstva, spořitelny a kampeličky. Postupně došlo k likvidaci dvoustupňového bankovního systému a bankovníctví se stalo součástí soustavy státních orgánů, které jejím prostřednictvím kontrolovaly a řídily hospodářskou činnost a přerozdělovaly na základě centrálního plánu zdroje do jednotlivých podniků.

1950 - bankovní reforma pokračovala v dalším procesu centralizace a zužování činnosti působnosti bank. Jako centrální emisní banka, ústředí veškerého zúčtovacího styku a pro poskytování provozních úvěrů byla zřízena **Státní banka československá. Investiční banka** byla pověřena financováním a úvěrováním investiční výstavby a **Živnostenská banka** zajišťovala platební styk s cizinou pro soukromou klientelu.

1953 - dochází k ustanovení **Státní spořitelny**, do které se sloučily ústavy lidového peněžnictví a přímo byly podřízeny ministerstvu financí.

1958 - **SBČS** převzala i oblast financování a úvěrování investic a činnost **Investiční banky** byla omezena na správu a úschovu cenných papírů. V tomto období byl završen centralizační proces v našem bankovníctví.

1964 - zřízení **Československé obchodní banky** jako akciové společnosti, která byla pověřena mezinárodním platebním, zúčtovacím a úvěrovým stykem organizací zahraničního obchodu. Svoji činnost zahájila v roce **1965**.

1969 - od 1. ledna se zřetelem na federativní uspořádání se spořitelna rozdělila na dva samostatné ústavy: **Českou státní spořitelnu a Slovenskou státní spořitelnu**.

♦ Vývoj po roce 1989, vznik dvoustupňového bankovního systému

Od 1. ledna 1990 probíhají zásadní změny v bankovním systému. Došlo k vytvoření dvoustupňového bankovního systému, kdy na prvním stupni je centrální banka (od 1. 1. 1990 - 31. 12. 1992 **SBČS** , od 1. 1. 1993 **Česká národní banka**) a druhý stupeň představují obchodní banky a spořitelny. [7.] ✓

2. POSTAVENÍ A ČINNOST OBCHODNÍCH BANK

2.1. Charakteristika bank jako specifických podnikatelských subjektů

Banky jsou ve své podstatě podnikatelské subjekty, které mají ovšem ve srovnání s podniky v jiných odvětvích ekonomiky řadu specifických rysů, projevujících se v jejich postavení a celkovém významu v ekonomice. Na činnosti bank se vztahují i v mnohém odlišná pravidla oproti obecné úpravě podnikání. Základní cíl činnosti banky, ať již definovaný jako maximalizace tržní ceny akcií či maximalizace zisku, je však shodný jako u kteréhokoli jiného podniku.

Obchodní, neboli komerční banku lze charakterizovat *jako druh finančního zprostředkovatele, jehož hlavní činností je zprostředkování pohybu finančních prostředků mezi jednotlivými ekonomickými subjekty. Toto zprostředkování je založeno zejména na tom, že banky přijímají vklady a z nich na vlastní účet poskytují úvěry.* [1.]

Jak jsem již uvedl, na činnost bank se v mnohých směrech vztahuje odlišný režim ve srovnání s podniky v jiných oblastech. Z tohoto důvodu je zcela jednoznačně zákonem vymezeno, kdy je a kdy není daný ekonomický subjekt bankou. Formy, strukturu, vznik, pravidla chování a další náležitosti existence a rozvoje českých obchodních bank řeší zákon č. 21/1992 Sb. o bankách. Tento zákon stanoví, že banky musí splňovat čtyři podmínky.

Jde o *právníké osoby* se sídlem v České republice založené jako *akciové společnosti* nebo *státní peněžní ústavy*, které *přijímají vklady od veřejnosti*. Vkladem se přitom rozumějí svěřené peněžní prostředky, které představují závazek vůči vkladateli na jejich výplatu. Toto přijímání vkladů od veřejnosti u nás

ze zákona smějí provádět výhradně banky. Banky dále **poskytují úvěry**, přičemž se za úvěr považují v jakékoli formě dočasně poskytnuté peněžní prostředky. Poslední podmínkou, která plyne ze zákona, je, že k výkonu výše uvedených bankovních činností mají **povolení působit jako banka**. Jako banka může rovněž působit i pobočka zahraniční banky.

Jedinou bankou založenou jako *státní peněžní ústav* je v České republice Konsolidační banka Praha. Banky založené jako akciové společnosti lze však dělit do několika skupin. Jsou to například banky - *akciové společnosti s majetkovou účastí státu* - Komerční banka, ČSOB, Česká spořitelna. Příkladem *soukromé banky s převážně domácí majetkovou účastí* může být Evrobanka či Pragobanka. Jinou skupinu tvoří *soukromé banky se zahraniční majetkovou účastí*. Jedná se například o Creditanstalt nebo Citibank. Na území České republiky rovněž působí řada *poboček zahraničních bank* jako např. Všeobecná úvěrová banka, Deutsche Bank a jiné.

Obchodní banky lze také dělit podle činností, které provádějí, nebo podle produktů, které nabízejí. V tomto případě rozeznáváme banky **univerzální**, banky **investičního charakteru** a banky **specializované**. Do poslední jmenované skupiny patří například stavební spořitelny, záruční a garanční banka, hypoteční banky, clearingová banka a jiné.

Bankám v České republice je však převážně umožněno pracovat univerzálně, což znamená ve všech oblastech bankovní činnosti, vyplývající ze zákona o bankách. Kromě přijímání vkladů a poskytování úvěrů provádějí platební styk, nákup a prodej cenných papírů a poskytují služby spojené s jejich správou a úschovou. Zprostředkovávají emise CP, provádějí devizové služby, služby depozitního charakteru a poskytují finanční poradenství a informační služby.

2.2. Stručná charakteristika bankovních obchodů

Bankovní obchody lze systematizovat podle různých hledisek. Klasický přístup členění bankovních produktů (obchodů), který je založen na jejich odrazu v bilanci banky, rozděluje bankovní obchody na aktivní, pasivní a neutrální (indiferentní).

Aktivní bankovní obchody jsou takové, které se odrážejí v aktivech bilance banky. Banka při nich vystupuje v postavení věřitele, vznikají jí různé pohledávky (např. při poskytování úvěrů, nákupu dluhových cenných papírů) nebo jí vznikají v jejich důsledku určitá vlastnická práva (např. při zakoupení majetkových cenných papírů).

Pasivní bankovní obchody nacházejí naproti tomu odraz na pravé straně bilance, v pasívech banky. Jedná se především o obchody, kdy banka získává na úvěrové bázi cizí zdroje (např. příjem vkladů, emise vlastních dluhopisů). Banka je při těchto obchodech v dlužnickém postavení, vznikají jí různé závazky. Vzhledem k tomu, že součástí pasív banky je i vlastní kapitál banky, bývají do pasívních obchodů někdy zařazovány i operace související s vlastním kapitálem banky. [1.]

Neutrální bankovní obchody jsou takové obchody, při nichž banka nevystupuje ani ve věřitelském ani v dlužnickém postavení, a proto se tyto obchody neobjevují v bilanci banky, jsou bilančně neutrální. Indiferentní obchody zahrnují:

- zprostředkování plateb ve vlastní nebo cizí měně,
- zprostředkování, správu a uložení cenných papírů,
- finanční poradenství a jiné poradenské služby.

Z většiny aktivních obchodů plynou bance výnosy - zejména úroky, naopak z pasívních úvěrových obchodů musí banka úroky platit. U neutrálních obchodů se úroky nevyskytují a zdrojem výnosů z jejich provádění jsou pro banku jednak kursové difference a jednak nejruznější provize a poplatky.

V následující části práce uvádím pro porovnání aktiva a pasiva komerčních bank k 31. březnu roku 1995 a 1996. Přestože došlo ke zvýšení celkové bilanční sumy, podle procentního vyjádření aktiv lze pozorovat, že k většímu nárůstu došlo pouze v případě některých položek. Banky například rozšířily své majetkové účasti, držely více nakoupených cenných papírů a nakoupených pokladních poukázek a obdobných dluhopisů. Na druhé straně bilance rostly především vklady a úvěry přijaté od ostatních bank a závazky z cenných papírů a emitovaných obligací. Mírně vzrostly vklady klientů, nejvíce však termínované vklady.

Tab. č. 1: **Aktiva komerčních bank v letech 1995 a 1996** [9.]

Ukazatel	III-95	III-96	III-95	III-96
	mld.Kč		%	
Pokladní hodnoty	21,97	24,43	1,42	1,29
Vklady a úvěry u emisních bank	77,52	141,10	5,01	7,45
Šekové poštovní účty (debetní zůstatky)	273,95	327,20	17,72	17,28
vklady a úvěry umístěné u ostatních bank				
Klasifikované úvěry u ostatních bank	12,41	8,16	0,80	0,43
Pohledávky z CP a jiných hodnot	4,49	18,78	0,29	0,99
Nakoupené státní pokladniční poukázky	31,67	38,76	2,05	2,04
Nakoupené pokl. pouk. a obdobné dluhopisy	50,94	100,39	3,30	5,30
Stand. úvěry poskyt. org. rep. a míst. org.	14,59	13,82	0,94	0,73
Klasifik. úvěry poskyt. org. rep. a míst. org.	0,17	0,45	0,01	0,02
Standardní úvěry klientům	513,12	601,57	33,19	31,77
Ostatní pohledávky za klienty	11,45	6,82	0,74	0,36
Klasifikované úvěry	297,57	284,10	19,25	15,00
Nakoupené cenné papíry v zásobě	101,68	156,10	6,58	8,24
Majetkové účasti	18,27	24,04	1,18	1,27
Investice do maj., leasingu, pořízení maj.	53,43	61,80	3,46	3,26
Ostatní aktiva	62,80	86,03	4,06	4,54
Úhrn aktiv	1546,03	1893,46	100,00	100,00

Tab. č. 2: **Pasiva komerčních bank v letech 1995 a 1996** [9.]

Ukazatel	III-95	III-96
	mld.Kč	
Úvěry a jiné zdroje od emisních bank	81,44	77,12
Šekové poštovní účty (kreditní zůstatky)	295,91	407,37
vklady a úvěry přijaté od ostatních bank		
Závazky z cenných papírů a jiných hodnot	7,01	62,00
Vklady orgánů republiky a místních orgánů	74,82	65,32
Vklady klientů	726,53	878,89
Ostatní závazky vůči klientům	38,75	58,03
Emit. vkladové certifikáty a pokl. pouk. banky	22,22	12,14
Emise obligací a ostatních CP	30,88	51,67
Přijaté dlouhodobé úvěry zvlášť. charakteru	4,12	7,41
Rezervy	80,18	43,19
Fondy vytvořené ze zisku	41,36	57,93
Základní jmění	63,59	69,92
Kapitálové fondy	14,26	17,44
Nerozdělený zisk z předchozích let	0,65	1,64
Zisk z minulého roku	5,88	11,26
Zisk běžného období	4,25	4,61
Ostatní pasiva	54,18	67,52
Uhm pasiv	1546,03	1893,46

Od klasického principu, který člení bankovní obchody na aktivní, pasivní a neutrální, přičemž vychází primárně z pohledu banky a jehož podstatou je bilanční odraz daného produktu, se do značné míry odklánějí moderní přístupy. Příčinou je větší orientace banky a přizpůsobení veškeré své činnosti potřebám trhu, resp. svých klientů.

Na základě tohoto přístupu se bankovní produkty primárně třídí z hlediska funkce (účelu) pro klienta. První skupinu tvoří **bankovní finančně úvěrové produkty**, které umožňují získat finanční prostředky od banky. Naopak **depozitní bankovní produkty** představují pro klienty možnosti finančního investování. Poslední základní skupina obsahuje **platebně zúčtovací bankovní produkty** umožňující klientům provádět platební a zúčtovací styk prostřednictvím banky.

V souvislosti s prováděním obchodů jsou banky vystaveny řadě různých rizik. Do určité míry musí banky tato rizika podstupovat, protože se snaží maximalizovat svou ziskovost. Nerizikové operace, resp. činnosti směřující k úplnému vyloučení rizika, by se mohly projevit v nedostatečné ziskovosti banky. Mezi nejdůležitější druhy bankovních rizik patří:

- úvěrové riziko,
- úrokové riziko,
- měnové riziko,
- likviditní riziko,
- kapitálové riziko (riziko nesolventnosti).

V oblasti úvěrové činnosti je pro banku nejdůležitější **úvěrové riziko**, které je spojeno s pravděpodobností nesplacení bankou poskytnutého úvěru - v plné výši včetně úroku a ve lhůtě splatnosti. Vyplývá pro banku z platební neschopnosti či platební nevůle dlužníků. Z hlediska řízení úvěrového rizika bankou existují dvě složky každého úvěrového rizika:

- ***riziko nesplnění závazku druhou stranou***, které vyplývá z pravděpodobnosti vzniku ztráty z dané transakce. Obsahuje v sobě *riziko zákazníka* (vyplývá z toho, že zákazník není schopen či ochoten splnit závazek vůči bance), *riziko země* (všechny nebo většina ekonomických subjektů dané země nebudou schopny z určitého společného důvodu splnit své závazky vůči zahraničním subjektům), *riziko transferu* (země nebude v důsledku celkového nedostatku devizových prostředků schopna - i přes platební schopnost subjektů v tuzemské měně - plnit mezinárodní závazky), *riziko nedostatečné diverzifikace aktiv* (vyplývá pro banku z nadměrné orientace jejích obchodů na určité odvětví, oblast či pouze malý počet klientů);

- **inherentní riziko produktu**, které je dáno výší ztráty, která vznikne bance v důsledku nesplnění závazku klientem či obchodním partnerem. Obsahuje *riziko jistiny a úroků*, *riziko náhradního obchodu* (v důsledku neplnění vzniká bance tzv. otevřená pozice, kterou musí zajistit novým obchodem) a *riziko zajištění*, které je spojeno s možností vzniku ztráty i v případě plně zajištěného úvěru, pokud se bance nepodaří plně pokrýt nedobytný úvěr ze zajišťovacího instrumentu.

Vztah úvěrového rizika k zisku

Vliv úvěrového rizika na zisk se projevuje dvěma způsoby. Nutí banku vytvářet opravné položky a rezervy nebo snižuje úrokový příjem banky.

Existují-li pochyby o schopnosti dlužníka splatit jistinu, vytváří se na příslušný úvěr opravná položka nebo rezerva k tomuto úvěru. Tvorba opravné položky nebo rezervy vystupuje jako náklad ve výkazu zisku a ztrát. Nesplácení úvěru má však ještě další záporný vliv. Klient, který nesplácí úvěr, nesplácí kromě jistiny ani úroky, což se projevuje jako neplánované snížení úrokových výnosů se všemi souvisejícími jevy (pokles úrokové marže, výnosnosti aktiv, výnosnosti kapitálu).

Vztah úvěrového rizika k likviditě

Úvěr, který přestal být splácen, může stále představovat hodnotu (např. je-li dobře zajištěn zástavou), ale takovou hodnotu je téměř nemožné použít k hrazení pohledávek. Místo toho, aby se z nelikvidního aktiva (úvěr) postupně stávalo likvidní aktivum (hotovost získaná splácením úvěru), zůstává v bilanci nelikvidní položka.

Vztah úvěrového rizika k úrokovému riziku

Třetí závažná souvislost existuje mezi úvěrovým rizikem a rizikem úrokovým. Klienti mohou přestat splácet úvěry, dojde-li ke vzrůstu úrokových sazeb, takže se sníží čistý úrokový příjem. [8.]

Nejčastějšími nástroji snižování úvěrového rizika jsou movité a nemovité zástavy, ručení dalšími subjekty, smlouvy o postoupení pohledávek dlužníka při jeho insolvenční, pojištění úvěru a v některých případech i vládní garance. Pro účely pojišťování exportních úvěrů jsou v řadě zemí zřízeny specializované instituce - u nás je to Exportní, garanční a pojišťovací společnost, EGAP, založená 10. 2. 1992. Avšak prvotní obranou úvěrovému riziku je komplexní prověření bonity klienta či obchodního partnera.

3. Bankovní úvěr jako základní produkt bankovních služeb

Bankovní úvěr je tradičním zdrojem financí. Na rozdíl od akcií a obligací se však s bankovním dluhem neobchoduje na finančních trzích. Je to půjčka vyjednaná mezi společnostmi nebo zemí na jedné straně a bankami, obvykle komerčními na straně druhé. Bankovní dluh je zpravidla krátkodobý, splatný během několika měsíců nebo někdy během několika let. Má často variabilní úrokovou sazbu, která se pohybuje nahoru a dolů v souladu s tržními úrokovými sazbami.

Poskytování úvěrů a další formy financování patří mezi nejdůležitější obchody komerčních bank. Bankovní produkty, jejichž prostřednictvím banky kryjí finanční potřeby svých klientů, lze rozdělit do tří základních skupin.

První skupinu tvoří **peněžní úvěry**, které znamenají skutečné poskytnutí likvidních peněz někdy v hotovostní, obvykle však v bezhotovostní podobě. Klient musí v dohodnuté lhůtě splatit přijatý úvěr, včetně úroků. Tyto úvěry se z hlediska banky přímo odrážejí v její bilanci, a tedy i přímo ovlivňují její likviditu. Za hlavní druhy peněžních úvěrů lze považovat úvěry kontokorentní, eskontní, úvěry na pevnou částku, hypoteční úvěry a spotřební úvěry.

Závazkové úvěry a záruky naopak neznamení pro klienta bezprostřední získání likvidních prostředků. Banka se pouze v určité formě zaručuje za svého klienta a zavazuje se splnit jeho závazek, pokud tak klient neučiní sám. Jde zejména o akceptační úvěr, avalový úvěr a různé druhy bankovních záruk.

Třetí skupina zahrnuje **alternativní formy financování**, které lze charakterizovat jako takové produkty, které umožňují klientům získat finanční prostředky za určitých specifických podmínek. K nejvýznamnějším patří faktoring a forfaiting.

3.1. Hlavní etapy úvěrové akce

Systém poskytování úvěrů

Poskytování úvěrů je pro obchodní banky nejvýznamnější aktivní operací. Při rozhodování o poskytnutí či neposkytnutí úvěru mají banky dvě základní možnosti posouzení schopnosti žadatele o úvěr. Rozhodujícími kritérii jsou efektivnost objektu úvěru, kdy obchodní banku zajímá především účel použití případně poskytnutých prostředků, a bonita subjektu úvěru, kdy banku zajímá především potencionální dlužník. [5.]

Kriterium bonity subjektu je prioritní a v tržních ekonomikách se plně osvědčuje. Neznamená to však, že se banky řídí pouze tímto kritériem. Například s růstem lhůty splatnosti a objemu úvěru roste význam kritéria efektivnosti objektu úvěru. U vysloveně krátkodobých úvěrů, např. na 1 týden, a u úvěrů o nižším objemu nemá smysl zkoumat účel úvěru. Naopak u úvěrů dlouhodobějších a úvěrů o vysokém objemu je zcela nutné, aby obchodní banky posuzovaly i účel úvěru - z hlediska budoucího finančního hospodaření podniku.

Význam kritéria efektivnosti objektu úvěru roste i u málo bonitních subjektů. Pokud prokáží efektivnost účelu použití úvěru, lze jim úvěr, ale pouze na tento účel, poskytnout. Významné je toto kritérium i u úvěrů spojených s investičními projekty a strategickými programy a u úvěrů spojených se založením nového podniku. V tomto případě není-li úspěšný subjekt, není úspěšný ani objekt a naopak.

Při vlastním poskytování úvěru stojí na úplném počátku písemná žádost klienta o poskytnutí úvěru, jejíž součástí jsou údaje o klientovi, podnikatelský záměr a ekonomický rozbor, zpracované v rozsahu přiměřeném velikosti a okruhu působnosti firmy. Následně na základě komplexního posouzení klienta a jeho žádosti vypracuje úvěrový pracovník úvěrový návrh, který obsahuje mimo jiné hodnocení a návrh, zda úvěr poskytnout či zamítnout. Poté tento návrh úvěrový pracovník obhajuje před určitým schvalovacím výborem, který ho může doporučit buď ke schválení, nebo zamítnutí příslušnému pracovníkovi managementu (podle výše úvěru řediteli pobočky, řediteli divize úvěrů apod.). V případě schválení úvěru dochází k uzavření písemné úvěrové smlouvy s klientem.

Systém čerpání úvěrů

Základní zásadou uplatňovanou při povolení čerpání úvěru je zásada účelovosti čerpání. Úvěr je čerpán dle úvěrové smlouvy zpravidla na základě předložených faktur, výjimečně převodem na běžný účet klienta. Toto se děje pouze v případě, že účel nelze dosáhnout jiným způsobem čerpání a je to nezbytně nutné. Avšak v případě převodu na běžný účet musí být v úvěrové smlouvě stanoveny povinnosti související s prokázáním (doložením) použití prostředků, a to i následným.

Čerpání úvěru může být jednorázové nebo postupné, přičemž u postupného čerpání je předem vymezena lhůta, do které bude úvěr vyčerpán, a alespoň orientačně jsou uvedeny termíny a částky jednotlivých čerpání.

K vlastnímu čerpání úvěrů může docházet různými způsoby. Jedním z nich je *bezhotovostní převod* na účty příjemců úhrad na základě příkazů klienta banky. Tyto příkazy k úhradě na vrub úvěrového účtu může vystavovat přímo i banka, musí však k tomu být písemně pověřena klientem. V případě splátek dříve poskytnutých úvěrů může být úvěr čerpán *převodem na účet peněžního ústavu*. V jiném případě, kdy je například platební podmínkou kontraktu složení prostředků na blokováném účtu, je úvěr čerpán *převodem na účty s omezenou dispozicí*.

Není-li ale možné nebo vhodné čerpání na základě faktur, může banka převést povolenou část úvěru v termínu dohodnutém dle úvěrové smlouvy na účet klienta. V neposlední řadě mohou být úvěry čerpány kombinací výše uvedených způsobů.

Systém zajištění úvěrů

Obecně lze zajištění úvěru charakterizovat jako soubor opatření a nástrojů, který banku chrání před nepříznivými důsledky vyplývajícími pro ni z úvěrových rizik. Jinak řečeno jde o opatření, které bance pomáhá dosáhnout úhradu úvěrové a úrokové pohledávky, jestliže dlužník nesplní své smluvní závazky.

Zajištění úvěrů rozlišujeme podle povahy zajištění na osobní a věcné (reálné) a podle svázanosti zajištění se zajišťovanou pohledávkou na akcesorické a abstraktní. V případě ***osobního zajištění*** ručí bance za její pohledávku vedle příjemce úvěru ještě další, třetí osoba (ať už fyzická či právnická). K osobnímu zajištění náleží ručení a směnečné zajištění. ***Reálné zajištění*** dává bance právo na určité majetkové hodnoty toho, kdo zajištění poskytuje (zpravidla příjemce úvěru). Jako reálné zajištění vystupují zástavy, předání vlastnictví, cese pohledávek a nemovitý majetek.

O **akcesorické zajištění** se jedná v takovém případě, kdy je zajištění těsně a nerozlučně spojeno se zajišťovanou pohledávkou. Zanikne-li pohledávka, automaticky zaniká i zajištění. **Abstraktní zajištění** naproti tomu představuje samostatně stojící právo, které je nezávislé od zajišťované pohledávky. S uspokojením pohledávky zajištění nezaniká, subjekt poskytující zajištění má však právo na jeho vrácení. Přehled základních zajišťovacích instrumentů ukazuje tabulka č. 3.

Tab. č. 3: **Přehled základních druhů zajištění úvěrů**

Druh zajištění	Osobní	Reálné
Akcesorické	Ručení	Zástava movitých věcí a práv Hypotéka
Abstraktní	Depotní směnka	Cese pohledávek a práv Abstraktní hypotekární dluh

V následující části práce stručně charakterizují tyto vybrané instrumenty zajištění. Prvním z nich je **ručení**, které představuje přechod závazku na fyzickou či právnickou osobu. Tento přechod závazku stanovuje, že dojde k uspokojení nároků věřitele - banky, pokud tak hlavní dlužník neučiní.

Dalším zajišťovacím nástrojem je **směnečné zajištění**, které je založeno na schopnosti směnky stát se zajišťujícím prostředkem. Jako zajišťující prostředek slouží směnka dvojím způsobem. V prvním případě je směnka využita jako součást obchodně úvěrového vztahu a je v tomto případě jak úvěrovým, tak zajišťujícím nástrojem. Dále může být směnka využita výlučně jako prostředek zajištění, pak se jedná o tzv. depotní směnku, která je uložena u banky - věřitele jako zajištění úvěru. Uhradí-li dlužník svůj závazek (tj. splatí-li poskytnutý úvěr), je mu depotní směnka vrácena nazpět. Neuhradí-li závazek, směnka je použita jako nástroj vymáhání pohledávky.

Jedním z nástrojů reálného zajištění je **zástava**, což je movitá věc nebo právo, které dlužník předává bance jako zajištění její pohledávky. To znamená, že zástava je s pohledávkou spojena a spolu s ní, resp. po jejím uhrazení, zaniká. Povinností banky je zástavu po vyrovnání závazku dlužníkem uvolnit. Jako zástavy lze použít cenné papíry, konosamenty, zboží, pohledávky a práva apod.

Mezi reálná zajištění patří také **převedení (předání) věcí do vlastnictví**. V tomto případě je zajišťovací efekt docílen tím, že vlastník dotyčné věci (úvěrový dlužník) převede vlastnictví této věci na věřitele smluvním způsobem. Je však nutné poznamenat, že při případném vyrovnání či konkursu daná věc nespadá do vyrovnávací částky či konkursní podstaty. Dlužník může být věřitelem donucen k vydání a zpeněžení věci jen tehdy, nedodrží-li své platební závazky. Po uhrazení závazků je povinností věřitele vlastnictví předat zpět dlužníkovi.

Jiný zajišťovací instrument je **postoupení (cese) pohledávek**, kde jako zajištění úvěru slouží pohledávky dlužníka vůči třetím osobám. V úvěrové smlouvě pak musí být sjednány určité podmínky. Patří mezi ně například právo kontroly postupovaných pohledávek bankou, převod věřitelského práva k pohledávkám na banku, závazek dlužníka poukazovat výnos postoupených pohledávek bance. Současně je také sjednáno do jaké výše budou postupované faktury úvěrovány. V tomto případě zajištění se banky rozhodují mezi dvěma základními druhy cese. V případě tzv. tiché cese odběratel není informován, že jeho závazek byl postoupen. Naopak při zjevné cesi je odběratel o postoupení pohledávek informován a je mu sděleno, na který účet má provádět úhradu faktur.

Při zajištění úvěru **nemovitým majetkem** (tj. pozemky, obytnými a provozními budovami, hospodářskými usedlostmi apod.) se jedná o hypotéku či hypotekární dluh. Nemovitosti, které mají sloužit jako úvěrové zajištění, musí splňovat určité povinnosti, především musí být znalecky tržně oceněny a musí být jasně definována právní stránka věci (např. vlastnické poměry k nemovitosti ze strany dlužníka i věřitele).

Hypotékou rozumíme zatížení nemovitosti způsobem, který umožňuje uspokojení peněžního nároku tomu, v jehož prospěch bylo takové zatížení majetku uskutečněno. Hypotéka musí být vždy provedena úředním zápisem do pozemkové knihy a zpravidla slouží pro zajištění dlouhodobých úvěrů.

Alternativou hypotekární zástavy je hypotekární (pozemkový) dluh. V tomto případě vlastník také zatěžuje svou nemovitost hypotekárním dluhem ve prospěch třetí anonymní osoby. Na podkladě zaknihovaného dluhu se předá vlastníku nemovitosti listina, která potvrzuje zřízený hypotekární dluh ve prospěch držitele listiny. Tuto listinu dlužník po sepsání úvěrové smlouvy postupuje bance a zpět ji dostává až po splacení úvěru. [3.]

V následující tabulce budou přehledně znázorněna aktiva běžně přijímaná jako zajištění úvěru a jejich stručné charakteristiky v oblastech obtížnosti ocenění, likvidity, cenové stability, možnosti kontroly a opatnostní marže.

Tab. č. 4: **Charakteristiky aktiv běžně přijímaných jako zajištění [7.]**

Typ aktiva	Obtížnost ocenění	Likvidita	Cenová stabilita	Možnost kontroly	Opatnostní marže
Majetek	Snadné	Obvykle likvidní	Relativně stabilní	Možná	Střední
Akcie	Snadné	Obvykle likvidní	Nestabilní	Možná	Střední/vysoká
Provozní kapitál	Určité potíže	Obvykle likvidní	Relativně stabilní	Obtížná	Střední/vysoká
Vklady/hotovost	Snadné	Likvidní	Stabilní	Možná	Nízká
Odepisovaná aktiva	Určité potíže	Obtížná likvidace	Relativně stabilní	Možná	Střední/vysoká
Osobní záruka	Obtížné	Obtížná likvidace	Nestabilní	Obtížná	Neuvažuje se

Způsoby úročení úvěrů

Úroková sazba může být stanovena *fixně* na celou dobu splatnosti úvěru. Druhou možností je *pohyblivá úroková sazba*, která se během splatnosti úvěru může určitými způsoby měnit. Může být bezprostředně vázána na určitou úrokovou sazbu tak, že ke změnám úrokové sazby z úvěru dochází současně se změnou sazby, na kterou je vázána. Touto sazbou bývá nejčastěji základní sazba banky, kterou banka sama vyhlašuje. Tímto způsobem odvozovaná úroková sazba bývá označována jako *floating rate*.

V jiném případě může být úroková sazba z úvěru vázána na vybranou tržní úrokovou sazbu s předem pevně danými termíny přizpůsobování. Těmito referenčními sazbami jsou tržní úrokové sazby typu LIBOR, FIBOR, PRIBOR atd. Takto koncipovaná úroková sazba se označuje jako *variable rate*. [1.]

Za pohyblivý způsob úročení lze označit i způsob, kdy banka sice dohodne pevnou úrokovou sazbu, nicméně si vyhradí právo její úpravy během doby splatnosti, pokud dojde k výraznějším změnám v tržních úrokových sazbách.

Systém splácení úvěrů

Způsob splácení úvěru je sjednán v úvěrové smlouvě. Úvěr může být splácen buď jednorázově, postupnými splátkami, nebo může být regulován. Regulace je možná buď podle úvěrové smlouvy, nebo v závislosti na vývoji úvěrovaného objektu.

Jednorázové splátky lze použít zejména v případech menších částek u úvěrů na krytí krátkodobé potřeby nárazového charakteru (např. financování obchodní operace s jednorázovou realizací aj.). Jednorázové splátky se rovněž stanovují v případech, kdy je předpokládáno plynulé financování provozních potřeb opakovanými krátkodobými úvěry (např. úvěrování pohledávek).

Základním způsobem splácení úvěru jsou postupné splátky. Výše splátek může být rovnoměrná (pravidelné rovnoměrné splátky jsou nejjednodušší na sledování) nebo nerovnoměrná a splácení může být pravidelné nebo nepravidelné. Rozložení splátek je nutné posoudit v závislosti na předpokládaných ekonomických výsledcích klienta a na plánu splátek případných dalších závazků.

Takzvaná regulace úvěru se používá v případech, kdy je již při uzavírání úvěrové smlouvy známo, že úvěrová potřeba bude proměnlivá. Tento způsob umožňuje kombinovat čerpání se splácením. Regulované účelové úvěry představují alternativu ke kontokorentnímu úvěrování, ve srovnání s ním však umožňují lepší kontrolu a jsou tedy vhodnější zejména pro nové klienty.

3.2. Struktura bankovních úvěrů v České republice

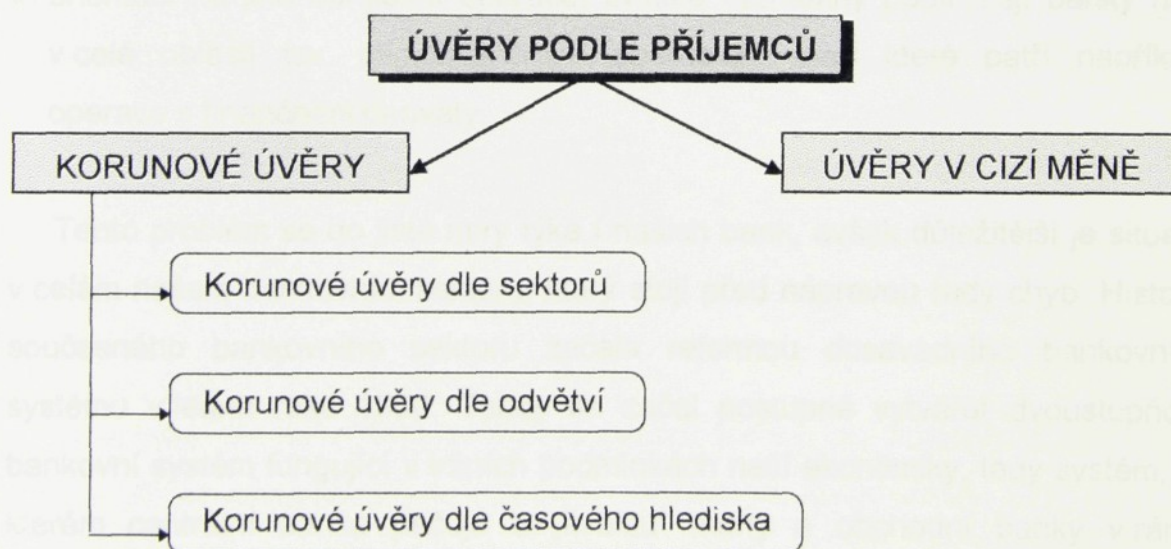
Podle klasifikace České národní banky zveřejňované ve výročních zprávách této banky a ve zprávách o měnovém vývoji v České republice jsou úvěry klientům členěny do několika skupin podle různých kritérií.

V první řadě bych uvedl členění korunových úvěrů **podle odvětví**. Vývoj úvěrů je v tomto případě sledován v jednotlivých hospodářských oblastech, jako jsou například: zemědělství, myslivost a rybolov; lesnictví a těžba dřeva; dobývání nerostných surovin; zpracovatelský průmysl; výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody; výstavba a stavebnictví; obchod, odbyt, pohostinství a ubytování; doprava, skladování, cestovní ruch, spoje a ostatní odvětví jako výzkum a vývoj apod. Oblast zpracovatelského průmyslu je dále podrobněji členěna např. na průmysl potravinářský; textilní, oděvní a kožedělný aj. Od července 1996 byl počet sledovaných odvětví ještě rozšířen, takže přibýly obory jako výroba dopravních prostředků, chemický a farmaceutický průmysl apod.

Klasifikace úvěrů **podle příjemců** dělí úvěry do dvou základních skupin. Jsou to korunové úvěry a úvěry v cizí měně. Korunové úvěry jsou dále členěny mezi jednotlivé příjemce, jako jsou nefinanční organizace, peněžnictví, pojišťovnictví, vládní organizace, neziskové organizace, drobní podnikatelé, obyvatelstvo, cizinci a ostatní.

Dalším kritériem České národní banky je členění **podle sektorů**. Centrální banka v tomto případě rozeznává státní sektor, soukromý sektor (včetně družstev), korunové úvěry pod zahraniční kontrolou, obyvatelstvo, zahraničí a ostatní. V neposlední řadě je také zveřejňováno členění korunových úvěrů **podle časového hlediska** - na krátkodobé úvěry do 1 roku, střednědobé úvěry od 1 roku do 4 let a dlouhodobé úvěry na dobu delší než 4 roky.

Obr. č. 3: Úvěry klientům - členěné podle ČNB

O tom, jak se vyvíjela struktura úvěrů v České republice podle výše uvedené klasifikace ČNB a zároveň celá česká ekonomika, podrobně informuji v následující části této práce, která je věnována strukturální analýze vývoje bankovních úvěrů v jednotlivých letech od roku 1990 do roku 1997.

4. STRUKTURÁLNÍ ANALÝZA VÝVOJE BANKOVNÍCH ÚVĚŘŮ V TRANSFORMAČNÍM OBDOBÍ

V poslední době dochází v tržních ekonomikách k procesu tzv. poklesu zprostředkování. Základ tohoto procesu spočívá v odlivu vkladů nebankovních subjektů (primárních vkladů) z bank a následujícím omezováním bankami poskytovaných úvěrů - primární vklady jsou přesunovány do nebankovních institucí, které rovněž podnikají v bankovní sféře (tzv. „nebanky“), a kterým se tak rozšiřují zdroje pro poskytování úvěrů. Klasické bankovní operace, depozitní a úvěrové, jsou tím stále více zprostředkovány těmito nebankovními subjekty.

Samozřejmě banky na tuto situaci reagují a zpravidla se brání třemi způsoby:

- vytvářením tlaků na rozšíření regulace i na nebankovní instituce;
- pronikáním do sfér nebankovních aktivit - poradenské a zprostředkovatelské služby, leasing, služby spojené s cestovním ruchem;
- orientací na jiné bankovní operace, zvláště významný podíl mají banky nyní v celé oblasti tzv. mimobilančních operací, mezi které patří například operace s finančními deriváty.

Tento problém se do jisté míry týká i našich bank, avšak důležitější je situace v celém našem bankovním sektoru, který stojí před nápravou řady chyb. Historie současného bankovního sektoru začala reformou dosavadního bankovního systému v lednu roku 1990. Tehdy se začal postupně vytvářet dvoustupňový bankovní systém fungující v tržních podmínkách naší ekonomiky, tedy systém, ve kterém centrální banka pečuje o „kvalitu“ měny a obchodní banky v rámci vymezených pravidel podnikají s penězi.

Úvěrově obchodní činností byly pověřeny obchodní banky - stávající, nově zakládané či opětně obnovované. Tyto banky byly jak státními institucemi, tak i akciovými společnostmi, přičemž nebyla vyloučena ani možnost akcionářů ze zahraničí. Tímto byla zahájena nová éra postavení peněz v naší ekonomice.